

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Доника Иванова, докторант Donika Ivanova, PhD Student
Институция Affiliation	Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ Veliko Tarnovo University „St. Cyril and Methodius”
Заглавие Title	КОНФЛИКТЪТ МЕЖДУ КНЯЗ БОРИС I МИХАИЛ (852-889) И СЪРБИТЕ – ДАТИРОВКА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ THE CONFLICT BETWEEN PRINCE BORIS I MICHAEL (852-889) AND THE SERBS – DATING AND INTERPRETATION
Страници Pages	47–63
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-47/

КОНФЛИКТЪТ МЕЖДУ КНЯЗ БОРИС I МИХАИЛ (852-889) И СЪРБИТЕ – ДАТИРОВКА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Доника Иванова, докторант

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: Настоящата статия разглежда конфликта между княз Борис I Михаил (852-889) и сърбите. Познат само от един-единствен източник – глава 32 от трактата *„За управлението на империята“* на император Константин VII Багренородни (913-959), въпросният конфликт поражда много дискусии в историографията. Проблемна е датировката му, както и причините и последициите от него. В представения текст историческият извор е подробно анализиран и е предложена датировка във възможно най-достовърни граници. Чрез анализ на политическата обстановка на Балканите и в Централна Европа е предложена и една по-различна интерпретация на конфликта, който би могъл да се разглежда не като военна кампания, а като опит на сърбите, или по-точно на ромеите чрез сърбите, да попречат на българска дипломатическа мисия, насочена към Централна Европа.

Ключови думи: княз Борис I Михаил; сърби; *„За управлението на империята“*; IX век; конфликт; Балкански полуостров; дипломатическа мисия.

Времето на управление на княза-покръстител Борис I Михаил (852-889) е изключително динамично от гледна точка на военни кампании в различни посоки, огромна дипломатическа активност и значителни вътрешни промени. В съчинението на византийския император Константин VII Багренородни (913-959) *„За управлението на империята“* се съдържа кратко сведение за неуспешна военна акция на княз Борис срещу сърбите. Изворът е анализиран многократно в историографията, но все още не е постигнато съгласие относно датировката на така наречената война, все още дискуссионни са и причините, и последициите от тази

кампания. Това се дължи както на наличието на един-единствен извор, така и на трудното му за интерпретиране съдържание.

В настоящия текст е повдигнат въпросът за датировката на конфликта между княз Борис I Михаил и сърбите. Подробно е разгледан изворот и е изказано предположение за възможно най-достоверното датиране на събитието. Чрез анализ на извора, политическата обстановка в разглеждания период и съпоставка със сведения от други източници е направен опит за по-различна интерпретация на конфликта между княз Борис I и сърбите.

В българската и чуждестранната историография са натрупани изключително разнообразни хипотези за датировката на този конфликт. Събитието се поставя в един широк хронологически диапазон, който обхваща почти целия период на управление на княз Борис I (852-889)¹. Това в голяма степен се дължи на факта, че разглежданият конфликт е познат само от един източник, в който не е посочена година.

Въпросният източник е текст от глава 32 на трактата, познат като „*За управлението на империята*“, дело на византийския император Константин VII Багренородни (913-959). Главата носи заглавието „*За сърбите и страната, в която живеят сега*“ и разказва за сърбите от времето на тяхното заселване на Балканския полуостров до бягството на княз Чеслав от Преслав и завръща-

¹ За ранно датиране на конфликта между княз Борис I и сърбите през 50-те години на IX век виж: **Златарски, В.** История на българската държава през средните векове. Т. I. История на Първото Българско царство. Ч. II. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство. София: Наука и изкуство, 1971, с. 36-38; **Матанов, Хр.** Средновековните Балкани. Исторически очерци. София: Изток-Запад, 2022, с. 95; **Zivcovic, T.** Portreti vlada rano v sredweg века. Beograd, 2006, с. 26; В друго свое изследване Т. Живкович определя, че конфликтът се осъществява не по-късно от май месец 873 г. - **Живковић, Т.** Јужни словени под византијском влашћу (600-1025). Beograd: Историјски институт, 2002, с. 261.; **Fine Jr., J.** The early medieval Balkans. A critical survey from the sixth to the late twelfth century. University of Michigan Press, 2000, с. 141; **Curta, F.** Southeastern Europe in the Middle Ages (500-1250). Cambridge University Press, 2006, p. 146; **Simićklas, T.** Poviest Hrvatska. Dioprvi. Od ndjstarijih vremena do godine 1562. Zagreb: MaticeHrvatske, 1882, s. 183.

За датиране на войната през 60-те години на IX век виж: **Petrov, P.** La politique étrangère de la Bulgarie au milieu du IX siècle et la conversion des bulgares. – In: Byzantino-bolgarica. V. II, 1966, p. 49; **Гюзелев, В.** Княз Борис I. България през втората половина на IX век. София: Наука и изкуство, 1969, с. 60-70; **Николов, А.** Политическа мисъл в Ранносредновековна България (средата на IX – края на X век). София: Парадигма, 2006, с. 75.

За датировка на войната в 880 г. виж: **Максимовић, Љ.** О времени похода бугарског кнеза Бориса на Србију. – Зборник филозофског факултета Университета у Београду, 14 (1979), № 1, с. 69-75; **Калић, Ј.** Прокопиева Аpsa. – Зборник радова Византолошког института, 27-28 (1989), с. 11; **Popović, M.** The fortress of Ras (Archaeological Institute Monographies, № 34). Belgrade, 1999, с. 37; **Благојевић, М.** Српска државност у средњем веку. Београд, 2011, с. 55; **Павлов, Пл.** Сърбия в политиката на княз Борис Михаил (852-889 г.) и цар Симеон Велики (893-927 г.). – В: Християнската култура в Средновековна България. Материали от Национална научна конференция, Шумен 2-4 май 2007 година, по случай 1100 години от смъртта на св. княз Борис-Михаил (ок. 835-907 г.). Велико Търново, 2008, с. 136.

нето му в Сърбия². Създаването на трактата „За управлението на империята“ се датира в периода след 952 г. и преди ноември 959 г., когато умира Константин VII Багренородни, като най-вероятно е бил подарен на съимператора и наследник Роман II (959 -963) в деня на неговата сватба с Теофано през 50-те години на X век³. Изворът, от който черпим сведения за войната на княз Борис със сърбите, е писан около век след разглежданите събития. Освен това същият извор е предназначен за употреба от наследника на престола в Константинопол, което обяснява факта, че в текста подробности от българската политика спрямо сърбите често са омаловажавани и дори пропускани, а за сметка на това влиянието на Византия върху сърбите и конкретно върху подчинението на сръбските князе на ромейските императори е многократно акцентирано. Особено важна за разглеждания тук проблем е също така и липсата на дати в съчинението на византийския император, която обяснява и широко дискутираната в историографията датировка на интересуващата ни война.

Въпреки липсата на повече извори, които да представят войната на княз Борис I Михаил със сърбите, и въпреки недостатъците на единствения достъпен източник на информация, за да се направи прецизно предположение за датировката на конфликта е необходим подробен анализ на извора и внимателно вглеждане в детайлите, които подсказват хронологията на събитията. Ето какви сведения предоставя византийският император и писател:

„...След смъртта на княз Властимир управлението на Сърбия взели тримата му сина Мунтимир, Строимир и Гойник, като си разделили страната. В това време станал княз на България Михаил Борис, който искал да отмъсти за поражението на баща си Пресиян, и им отворил война. Сърбите му нанесли такова поражение, че пленили и оковали сина му Владимир с дванадесет велики боляри. Тогава от скръб за сина си и по неволя сключил мир със сърбите. Искайки да се върне в България и боейки се да не би сърбите по пътя да му устроят засада, той поискал за охрана синове на княз Мунтимир Бран и Стефан. Те го завели невредим до границата – именно до Раса. За тази услуга Михаил Борис им дал големи подаръци. И те му дали от своя страна като подаръци два роба, два сокола, също и две кучета и осемдесет кожуха. Това българите наричат споразумение (пáктон). Не след дълго време

² Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 209; Константин Багренородный. Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 143.

³ Shchavalev, A. treatise “De Administrando Imperio” by Emperoro Constantine VII Porphyrogenitus: Date of the Paris. Gr. 2009 Copy, Years of Compiling of the Original Codex, and a Hypothesis about the number of Authors. – StudiaCeraea. 2019. № 9, p. 688.

тримата братя, сръбските князе, се скарали помежду си. Единият от тях, Мунтимир, надделял и понеже искал сам да има управлението, заловил двамата и ги изпратил в България...“⁴.

В този кратък текст са концентрирани доста събития. Те са изложени в хронологическа последователност, но точни години не са упоменати. Въпреки това в текста се съдържат няколко хронологични маркера, които могат да се използват за по-прецизно разполагане на военния конфликт върху времевата линия. Те са следните: 1. След смъртта на сръбския княз Властимир; 2. В това време станал княз на България Борис Михаил, който искал да отмъсти за поражението на баща си; 3. Пленяването на сина на Борис – Владимир; 4. Не след дълго между тримата братя сръбски князе избухва конфликт и властта е поета еднолично от Мунтимир.

Смъртта на сръбския княз Властимир не е датирана в изворите. Васил Златарски я поставя в годината 850 г.⁵ На база сведенията на Константин VII Багренородни, Тибор Живкович датира края на управлението на Властимир най-късно в 851 г.⁶ Началото на управлението на княз Борис I Михаил традиционно се поставя в 852 г., но не липсват и различни гледни точки. Съществува, например, хипотезата на Александър Чучулаин за възкачването на княз Борис на престола през 844 г.⁷ Подробно с въпроса за началото на княз Борисовото управление се занимава Светослав Георгиев, който привежда редица доказателства от разнообразни източници и в крайна сметка достига до заключението, че не може безкритично да се приема годината 852 г. като начало на управлението на княз Борис, нито годината 844 г., но на база на събраните от него доказателства князът покръстител започва своето властване преди 852 г.⁸

Следващият хронологичен маркер, който подсказва ранно датиране на войната е изразът, че Борис „искал да отмъсти за поражението на баща си Пресиян“. Някои автори приемат това сведение като доказателство, че конфликтът се е зародил непо-

⁴ Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 209.

⁵ Златарски, В. История на българската държава през средните векове..., с. 36.

⁶ Živković, T. Portreti vladara ranog srednjeg veka. Beograd, 2006, с. 12-13.

⁷ Чучулаинъ, Ал. Св. Борисъ, князь български. Неговото културно-исторично и църковно-народностно значение. Томъ I. 845 – 865. София, 1914, с. 164-165. Цит. по Георгиев, Св. Наблюдения върху проблема кога започва княз Борисовото управление. – В: Владетел, държава и църква на Балканите през Средновековието. Сборник с доклади от международна научна конференция, посветена на 60-годишнината на проф. д-р Пламен Павлов. Част 1. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2020, с. 519.

⁸ Георгиев, Св. Наблюдения върху проблема кога започва княз Борисовото управление..., с. 532.

средствено след възкачването на княз Борис на престола⁹. Все пак от съвременна гледна точка обясняването на причината за военна кампания със съпътстващите я организационни и финансови усилия, с до голяма степен емоционални мотиви, какъвто е желанието за отмъщение, не звучи правдоподобно. По-вероятно е този израз в текста на Константин VII Багренородни да се дължи на желанието на автора да създаде един взаимно свързан разказ за историята на сърбите. Изречението за неуспешната война на кан Пресиян е непосредствено преди изречението за смъртта на Властимир и наследяването на властта от тримата му сина¹⁰. Също там се наблюдава и едно твърде очевидно противоречие – византийският император пише, че при неуспешната си война Пресиян погубил по-голямата част от войската си, а след едно изречение съобщава, че Борис Михаил отворил война на сърбите. Ако възприемем буквално сведенията на василевса, пред нас изниква логичният въпрос: с каква войска Борис е започнал тази война, ако съвсем наскоро тя е била погубена от сърбите? Затова на сведенията за личните мотиви на княз Борис не може да се има твърде голямо доверие и то по-скоро трябва да се разглежда като елемент от стилистиката на Константин VII Багренородни, а не като доказателство за хронологията на събитията. Все пак, вземайки предвид най-късната дата за смъртта на сръбския владетел – 851 г., и поставяйки началото на Борисовото управление няколко години преди 852 г., като възможно най-ранна дата за войната между българи и сърби може да се посочи 851/852 г.

Следващият хронологичен маркер в разглеждания извор, който косвено помага за датирането на събитието, е споменаването на сина на българския владетел – Владимир¹¹. Фактът, че Владимир е първородния Борисов син е засвидетелстван както в домашни, така и в чужди извори. В *„Чудото на свети Георги с българина“* Владимир е наречен *„Владимир, първият негов (на Борис) син“*¹². Според охридския архиепископ Теофилакт след като се подстригал за монах, Борис поверил царството на *„първия си син на име Владимир“*¹³. Владимир единодушно се определя като

⁹ Златарски, В. История на българската държава през средните векове..., с. 38; Zivcovic, T. Portreti vlada raranog sredneg veka..., с. 22.

¹⁰ Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 209.

¹¹ За коректната употреба на името Владимир вместо Владимир-Расате виж: Хрисимов, Н. Приписката в Чивидалското евангелие и името на българския владетел, управлявал между княз Борис и цар Симеон. – В: История и култура на България и българите (IX-XIX век). Исторически изследвания и археологически приноси в памет на проф. д-р Валентин Плетньов. Варна: Онгъл, 2019, с. 203.

¹² Чудо на св. Георги с българина. – В: Христоматия по история на България. Т. I. Ранно средновековие VII-XII век. Съст. П. Петров, В. Гюзелев. София, 1978, с. 336.

¹³ Теофилакт Охридски. Мъченичество на светите славни 15 свещеномъченици, пострадали

първородния син на княз Борис и негов наследник. Неговата възраст може да помогне за датирането на конфликта със сърбите, тъй като, за да участва във военна кампания и вероятно да я предвожда, тъй като по всяка вероятност престолонаследникът е бил най-високопоставеният сред дванадесетте велики боляри, пленени в Сърбия, Владимир би трябвало да е на зряла възраст към момента на осъществяването на кампанията. Точната година на неговото раждане не е известна, но има други сведения, които могат да спомогнат за уточняването на въпроса. Във вече споменатото житие на 15-те Тивериуполски мъченици, се казва, че при възкачването си на българския престол Борис е бил все още юноша¹⁴. Посоченият извор е писан през XI век, но при написването му охридският архиепископ е използвал незапазени до днес старобългарски писмена и текстът се смята за достоверен. Трудно е да определим какво точно е имал предвид Теофилакт Охридски при израза „юноша“, но със сигурност може да се направи заключението, че при възкачването си на престола княз Борис не е имал достатъчно пораснал син, който да предвожда военна кампания. Това показва, че датировката на конфликта между Борис и Властимировите синове не е в самото начало на неговото управление. Дори и да се приеме най-ранното възкачване на Борис на трона през 844 г. и съответно раждането на първородния му син приблизително по същото време, в средата на 50-те години на IX век този син би бил едва 10-11-годишен.

Подробно с възрастта на българските владетели от Крумовата династия се занимава Видин Сукарев. Изследвайки комплексно времето на управление на наследниците на кан Крум, той достига до заключението, че княз Борис е роден между 827 и 832 г.¹⁵ Използвайки различен доказателствен материал, Николай Хрисимов достига до сходно заключение – според него към времето на покръстването в средата на 60-те години на IX век княз Борис е на около 28-30 години, което предполага рождената му дата да е малко по-късно, около 834/835 г.¹⁶ Разсъждавайки върху времето на раждане на Владимир, В. Сукарев също взема под внимание войната със сърбите и участието на престолонаследника в

в Тивериупол, именуван на български Струмица, в царуването на злочестия Юлиан Отстъпника, написано от Теофилакт, свейтския архиепископ на цяла България. – В: Гръцки извори за българската история. Т. IX. Ч. II. София: БАН, 1994, с. 69.

¹⁴ Пак там, с. 67.

¹⁵ Сукарев, В. Към изясняване на въпроса с малолетието на кан Маламир и предположения за възрастта на други представители на Крумовата династия от IX век. – Исторически преглед, 2007, 5-6, с. 153.

¹⁶ Хрисимов, Н. Приписката в Чивидалското евангелие и името на българския владетел, управлявал между княз Борис и цар Симеон..., с. 201.

нея, като отхвърля датировката на войната през 50-те години на века, тъй като според него към края на десетилетието Владимир едва ли е на повече от 10-15 години¹⁷. Рождената дата на Владимир В. Сукарев отнася към края на 40-те или началото на 50-те години¹⁸. По този начин Владимир достига зряла възраст най-рано в средата на 60-те години на IX век. Допълнително в тази посока говори и хипотезата на Н. Хрисимов за една от възможните причини, поради която името на Владимир липсва в приписката към Чивидалското евангелие. Според автора е възможно към 867 г., когато е направена приписката, Владимир вече да е бил глава на свое собствено семейство и затова да отсъства от описанието на членовете на семейството на Борис¹⁹.

Така поставен въпросът с възрастта на Борисовия син – Владимир предполага изместване на най-ранната датировка на войната след средата на 60-те години на IX век, когато първият Борисов син достига зряла възраст и има възможност да предвожда такава кампания.

Последният, четвърти, хронологичен маркер в разказа на Константин VII Багренородни дава сведение, че не след дълго (след разрешаването на конфликта между Борис и сърбите с размяна на подаръци и изпращане на българския престолонаследник до границата) между тримата братя сръбски князе се появява някакво неразбирателство и властта е овладяна еднолично от Мутимир, който изпраща братята си в България. Тибор Живкович привежда като доказателство по въпроса откога Мутимир управлява самостоятелно едно писмо на папа Йоан VIII от май 873 г., в което наследникът на свети Петър се обръща към „Montemero duci Sclauinicae“, за да го подкани да се завърне под юрисдикцията на панонския епископ²⁰. В свое по-късно изследване сръбският автор изказва хипотезата, че както войната между княз Борис и сърбите, така и прогонването на Строимир и Гойник в България се случва преди 864 г., тъй като след това Мутимир отново е под опеката на византийския император²¹. С оглед липсата на достатъчно изворови данни за провизантийската позиция на сръбския княз, в случая като крайна дата за начало на самостоятелното управление на Мутимир ще оставим май 873 г. Васил Гюзелев също приема, че Мутимир започва самостоятел-

¹⁷ Сукарев, В. Към изясняване на въпроса с малолетието на кан Маламир..., с. 149.

¹⁸ Пак там, с. 153.

¹⁹ Хрисимов, Н. Приписката в Чивидалското евангелие и името на българския владетел, управлявал между княз Борис и цар Симеон..., с. 202.

²⁰ Zivcovic, T. Portretivladaranogsrednegveka. Beograd, 2006, с. 28.

²¹ Zivcovic, T. Portretivladaranogsrednegveka. Beograd, 2006, с. 26.

ното си управление през 873 г.²²

След анализа на някои хронологически репери в текста на византийския император датировката на конфликта между княз Борис I Михаил и сърбите може да се ограничи в периода между средата на 60-те години на IX век, когато Борисовият син Владимир е достатъчно възрастен, за да участва в такова начинание, и началото на 70-те години на века, когато Сърбия се управлява еднолично от княз Мутимир.

Поставянето на войната със сърбите в по-тесни хронологични граници дава възможност и за по-прецизната интерпретация на причините и същността на конфликта. На първо място трябва да се изключи като причина за войната завоевателен стремеж на княз Борис. Причините за това са няколко. На първо място, сръбските територии не представляват особено апетитна плячка от гледна точка на природни особености, релеф и население. Допълнително за нежеланието на българските владетели да овладеят сръбските територии свидетелстват действията на цар Симеон (893-927) през следващия век. Въпреки огромния военен потенциал на Симеонова България, той предпочита сърбите да се управляват от зависими от него сръбски князе и завладява земите им едва когато този модел се изчерпва²³. Също така в началото на управлението на цар Петър (927-969) сръбският княз Чеслав бяга от Преслав и възстановява властта си в Сърбия²⁴. Странно или не, цар Петър не предприема никакви действия, за да спре това – едва ли причина за бездействието му може да се търси само в желанието за добри отношения с Византия, по-скоро в години на мирни отношения с Ромейската империя сръбските земи не представляват интерес за българския владетел. Както става видно от външната политика на цар Симеон и цар Петър, включването на тези територии в българските предели не носи ползи, които да са съпоставими с разходите по завладяването и администрирането им. На второ място, през 60-те години на века князът-покръстител има много по-важни задачи²⁵ от разширението на държавата си, особено в такъв географски неблагоприятен регион. Търсенето на причината в опит за ограничаване на византийското влияние в сръбските земи също не изглежда достатъчно основателно в разглеждания период.

²² **Божилов, Ив. В. Гюзелев.** История на Средновековна България VII-XIV век. Т. I. София: Анубис, 1999, с. 186-187.

²³ **Константин Багренородни.** За управлението на държавата..., с. 210-211.

²⁴ Пак там, с. 212.

²⁵ Става въпрос за покръстването и продължителните дипломатически усилия на княз Борис да осигури самостоятелна българска църква, преговорите с Константинопол и Рим.

Интерес представлява Хърватия в този времеви отрязък, тъй като през 864 г. синовете на княз Търпимир са изместени от престола, на който сядат княз Домагой (864-867)²⁶, който не е представител на династията на Търпимировичите. Както ни е известно отново от Константин VII Багренородни, княз Борис води неуспешна война и с хърватите, най-вероятно в началото на управлението си²⁷, след което между българи и хървати са разменени подаръци²⁸. Дали смяната на престола в Хърватия не е провокирала действия от страна на княз Борис I, а сърбите да са се оказали на пътя на българската войска? Трудно е да се отговори на този въпрос поради липсата на сведения, но възможността българската армия да се намира в сръбските земи, защото се е отправила към Хърватия, не бива да се изключва напълно.

Все пак в извора има една особеност, която противоречи и на тази интерпретация. Византийският император акцентира върху поражението, нанесено на българите от сърбите, като посочва че последните дори пленили и оковали „сина му Владимир с дванадесет велики боляри“²⁹. Защо българският владетел изпраща в Сърбия престолонаследника и 12 висши представители на българската аристокрация?

За справка колко абсурден е този брой може да се направи сравнение с числеността на предводителите на военните кампании на цар Симеон в Западните Балкани. Цар Симеон осъществява три военни кампании в териториите на сърбите, обикновено с цел да ликвидира византийското влияние и да наложи своето. Първата му кампания е непосредствено след битката при река Ахелой през 917 г. и цели да накаже измяната на сръбския княз Петър Гойникович. Армията се предвожда от „Сигрица Теодор и известният Мармаис“³⁰. През 923 г., за да бъде премахнат княз Захарий от сръбския престол, отново са изпратени Сигрица Теодор и Мармаис, а след тяхната екзекуция от сърбите Симеон изпраща войска начело с „Книн, Имник (миник) и Цвоклий (ичиргу-боил)“, окончателно ликвидира сръбската държавност и изселва населението³¹. Към края на управлението си цар Симеон воюва и срещу хърватите, където изпраща войска, предвождана

²⁶ Budak, N. Prva stoljeća Hrvatske. Zagreb: Hrvatska sveučilišna na klada, 1994, s. 95.

²⁷ Gračanin, H. Bugari, franci i Južna Panonija u 9. Stoljeću. Reinterpretacij apoviestnih izvora. – In: Hrvati i Bugari kroz stoljeća. Povijest, kultura, umjetnost i jezik. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Đakovu, 23.-24. Ruina 2010. Zagreb: Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2013, s. 16.

²⁸ Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 207.

²⁹ Пак там, с. 209.

³⁰ Пак там, с. 210-211.

³¹ Пак там, с. 211.

от „Алогоботур“³². Както става видно, военните кампании на цар Симеон срещу сърби и хървати са предвождани от един, двама или най-много трима военачалници. Не е основателно да се мисли, че военната кампания на княз Борис в Сърбия се е нуждаела от общо тринадесет предводители.

Възможно обяснение на големия брой аристократи в сръбските земи е, че не става въпрос за военна кампания, а за дипломатическа мисия, каквито след покръстването не липсват. В тази връзка може да се спомене едно сведение от *„За церемониала във византийския двор“*, произведение, също създадено от Константин VII Багренородни. В текста, описващ церемониите и приеми на императора, той обикновено говори за двама пратеници българи, които могат да седят на императорската маса, но на едно място, описвайки прием за *„Рождество Христово, когато се слага разнообразното и необикновено угощение на 19-те акувити, при отговарянето на царската трапеза във великата църква...“*³³, сред изреждането на многобройните гости василевсът споменава и *„дванадесет души от приятелите българи“*³⁴. Не е невъзможно многобройни български пратеничества да са изпращани не само до съседна Византия, но и до по-далечните страни в западна посока. За такава интерпретация на събитията свидетелстват Бертинските летописи, в които за годината 866 г., след описанието на потушаването на антихристиянския бунт, се съдържа следното сведение:

*„Последният (княз Борис) отпратил в Рим своя син и много от болярите на своето царство, като с тях изпратил за свети Петър между другите дарове и оръжието, с което бил въоръжен, когато в името на Христа възтържествувал над своите противници“*³⁵.

В историографията не се приема за достоверно посещението на син на княз Борис в Рим, тъй като това е единственият извор, който съобщава за такова посещение и нито Анастасий Библиотекар, нито отговорите на папа Николай I споменават за такова нещо³⁶. Въпреки това няма спор за изпращането на пратеници до папата.

В началото на 866 г., около година след покръстването, сре-

³² Пак там, с. 212.

³³ **Константин Багренородни**. За церемониала във византийския двор. – В: ГИБИ. Т. V. Съст. Ив. Дуйчев, М. Дойнов, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 224.

³⁴ Пак там, с. 226.

³⁵ Бертински летописи. – В: Латински извори за българската история. Т. II. Съст. Ив. Дуйчев, М. Войнов, Стр. Лишев, Б. Примов. София: БАН, 1960 г., с. 288.

³⁶ **Златарски, В.** История на българската държава през средните векове..., с. 105.

щу княз Борис избухва бунт на 52-ма боляри, който той потушава с помощта на 48 боляри, останали на негова страна³⁷. Според Васил Гюзелев бунтът има както антихристиянска, така и силно изразена антивизантийска насоченост³⁸. Годината 866 г. бележи и преориентацията на българския владетел към Римската курия. На 29 август 866 г. в Рим пристига българско пратеничество, което носи поменик с въпроси, адресиран до папа Николай I (858-867)³⁹. Най-вероятно в цитирания пасаж от Бертинските анали става въпрос именно за тези пратеници, които освен поменик с въпроси носят като дар и оръжието, с което Борис е потушил антихристиянския бунт. Отговорите на папа Николай I са връчени на пратениците на 13 ноември 866 г.

В същия извор, отново за годината 866 г. и отново след описанието на бунта на болярите, се споменава и за друго пратеничество на княз Борис, този път до краля на Немското кралство – Людовик II Немски (840-876): *„Той проводил пратеници при германския крал Людовик, с когото бил сключил мирен договор, и поискал от него епископ и свещеници“*⁴⁰.

Сведения за пътувания на българи в западна посока се съдържат и в приписките към Чивидалското евангелие. На лист 3 е описано семейството на българския княз Борис Михаил⁴¹, вписан е и неговия ичиргу-боил Стазис⁴², на лист 4 е оставен спомен за първия българин, пристигнал в този манастир – багатура⁴³ Сондоке, който вписал имената на своето семейство⁴⁴. Освен него в това пратеничество участие вземат и отбелязаните ичиргу-боил Стазис, кавхан Петър и Георги⁴⁵. За първата приписка в историографията е приета годината 867 г.⁴⁶

³⁷ Бертински летописи..., с. 287-288.

³⁸ Гюзелев, В. Папството и българите през Средновековието. (IX-XV век). София: „Захарий Стоянов“, 2013, с. 104.

³⁹ Пак там, с. 105.

⁴⁰ Бертински летописи..., с.288.

⁴¹ *Neus Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters.* II B. Hannover, Hahn`sehe Buchhandlung, 1877, p. 119.

⁴² Андреев, Й. Ив. Лазаров, Пл. Павлов. Кой кой е в Средновековна България. София, Изток-Запад, 2012, с. 622.

⁴³ Андреев, Й. Ив. Лазаров, Пл. Павлов. Кой кой е в Средновековна България. София, Изток-Запад, 2012, с. 618.

⁴⁴ *Neus Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters.* II B. Hannover, Hahn`sehe Buchhandlung, 1877, p. 120.

⁴⁵ Гюзелев, В. Папството и българите през Средновековието. София: „Захарий Стоянов“, 2013, с. 268.

⁴⁶ Хрисимов, Н. Приписката в Чивидалското евангелие и името на българския владетел, управлявал между княз Борис и цар Симеон..., с. 198.

От посочените извори става ясно, че в годините след покръстването и след преориентацията на българската държава от Константинополската към Римската църква, се наблюдава сериозна дипломатическа активност на княз Борис I Михаил към Папството и Немското кралство.

Напълно възможно изглежда престолонаследникът Владимир и дванадесетте велики боляри да са пленени в сръбските земи именно по време на тяхно пътуване към Папството или Немското кралство. Разбира се, известието в Бертинските анали за изпращането на Борисов син при папата не се потвърждава от други извори, но все пак трябва да се обърне внимание, че летописецът е отбелязал изпращането на въпросния син, а не неговото пристигане и присъствие в Рим. Особено впечатление прави и отбелязването на „много от болярите на своето царство“, което отговаря на известието на Константин VII за пленяването на цели 12 велики боляри. Може да се направи предположението, че делегацията, предвождана от престолонаследника, е била отправена към Папството и/или Немското кралство, като до определена точка всички са се придвижвали заедно, а след това биха могли да се разделят на групи, като всяка група се отправи към своята цел. Това може да обясни големия им брой, както и факта, че не е известно Владимир да е достигнал до Рим.

Връщайки се към извора за конфликта между българи и сърби, се появяват и други въпроси. Според византийския император князът-покръстител „... от скръб за сина си и по неволя сключил мир със сръбите. Искайки да се върне в България и боейки се да не би сръбите по пътя да му устроят засада, той поискал за охрана синовете на княз Мунтимир Бран и Стефан“⁴⁷. На първо място, споменаването на страха от засада в голяма степен обяснява как българските пратеници са се озовали в това положение – по всяка вероятност не става въпрос за водене на военни действия, а за устроена засада от сръбите, които залавят знатните българи.

Обикновено в историографията този пасаж се тълкува като лично присъствие на княз Борис в сръбските земи. Според Пламен Павлов, след пленяването на Владимир и болярите княз Борис се появява начело на значителни войски, което предопределя по-нататъшното развитие на конфликта⁴⁸. Въпреки това от текста не става напълно ясно дали Борис или Владимир се е страхувал от сръбска засада и е поискал съпровождане до границата.

⁴⁷ Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 209.

⁴⁸ Павлов, Пл. Сърбия в политиката на княз Борис Михаил (852-889 г.) и цар Симеон Велики (893-927 г.)..., с. 137.

Такива съмнения изразява и Тибор Живкович⁴⁹. По всяка вероятност българският владетел води преговори със сръбите след пленяването на Владимир и болярите, но до границата синовете на Мутимир изпращат Владимир. Ако все пак е имало лична среща между българския владетел и сръбските князе, тя се е осъществила в граничния град Рас. Така може да се разтълкува и продължението на извора: *„Те го завели невредим до границата – именно до Раса. За тази услуга Михаил Борис им дал големи подаръци“*⁵⁰. Връщането на Владимир обяснява и сведението в Бертинските анали – той се връща в България, а останалите 12 боляри продължават пътя си.

Пленяването на българските боляри по пътя им към Папството или Немското кралство изглежда логично и от гледна точка на византийските интереси. Преориентацията на българския владетел към Римската църква е силен удар върху ромейската дипломатия и не би било учудващо, ако Константинопол се опитва по някакъв начин да попречи на комуникацията между княз Борис и папата. Такъв случай не би бил прецедент в българо-византийските отношения. Подобен опит на Византия да наруши контактите между България и Папството има и по времето на цар Симеон, когато през 923 г. пратениците на папа Йоан X (914-928) Теофилакт и Кар, носещи писмо за цар Симеон, са задържани в Константинопол, под предлог тяхната безопасност⁵¹. Напълно възможно е сръбите, робски подчинени на византийския василевс, както многократно се опитва да ни убеди Константин VII Багренородни, да са използвани от ромеите, за да саботират мисията на българските боляри до Папството. Няма как да се каже със сигурност дали българските боляри случайно попадат в сръбска засада и сръбските князе се възползват от ситуацията, за да получат *„големи подаръци“* от Борис или засадата е планирана по поръчение на Византия. Все пак вторият вариант изглежда по-правдоподобен и в голяма степен обяснява по-сетнешните отношения между княз Борис и княз Мутимир.

Следващите редове от глава 32 на *„За управлението на империята“* също са дискутирани в историографията. Те гласят следното: *„За тази услуга Михаил Борис им дал големи подаръци. И те му дали от своя страна като подаръци два роба, два сокола, също и две кучета и осемдесет кожуха. Това българите наричат*

⁴⁹ Zivcovic, T. Portreti vlada raranog sredneg veka. Beograd, 2006, с. 21.

⁵⁰ Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 209.

⁵¹ Писмо № 26 на Николай Мистик до цар Симеон (между юни 922 и юни 923 г.). – В: Българският Златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893-927 г.). Съст. В. Гюзелев, Ил. Илиев, К. Ненов. Пловдив, 2015, с. 453, 454; Гюзелев, В. Папството и българите..., с. 114; Лешка, М. Симеон Велики и Византия..., с. 225.

споразумение (пáктов)“⁵². Дотук събитията могат да се възстановят по следния начин: Владимир и дванадесетте велики боляри са заловени от сърбите. Княз Борис предлага мир, синът му Владимир е изпратен до границата от Мутимировите синове Бран и Стефан, където българският владетел им дава големи подаръци, а те от своя страна му връчват изброените по-горе дарове⁵². Личното присъствие на княз Борис на границата също показва приоритетното положение, което са имали заловените 12 боляри и синът му Владимир – осъществяването на тяхната задача, временно стопирана от сърбите, е било твърде важно за българския владетел, за да се заеме той лично със сключването на споразумение. Актът с размяната на подаръци е възприет от българите като пáктов. Обикновено в периода VII-X век терминът пáктов присъства във византийските наративни източници със значението на данък⁵³. Начинът на изразяване на Константин VII Багренородни ни оставя с впечатление, че само българите разбирали размяната на подаръци като пáктов, а от гледна точка на ромейската дипломатическа традиция това не е вярно. Тенденциозността на ромейския император, особено по отношение на текстовете му за сърбите и хърватите, е отбелязвана многократно в историографията.

В главата, посветена на хърватите и страната им, се наблюдава сходен случай: след разказа за неуспешния поход на княз Борис срещу хърватите Константин VII Багренородни отбелязва следното: *„Михаил Борис ...сключил мир, като дарил хърватите и бил дарен от тях. И никога хърватите не са плащали данък на българите, но двете страни често си правили взаимни подаръци в знак на приятелство“*⁵⁴. Византийският василевс защитава своите разбирания за изконните права на Източната ромейска империя върху Западните Балкани и няма как да допусне да включи в трактат, предназначен за наследника и бъдещ император, текст, в който се казва, че славяните, населяващи тези някогашни ромейски земи, се подчиняват на друг, а не на константинополския император. Най-вероятно постигнатите договорености между княз Борис и сърбите са съвсем реални, противно на това, в което се опитва да ни убеди византийският император.

Срещата между синовете на княз Мутимир и княз Борис при

⁵² За подробен анализ и интерпретация на подаръците, дадени от сърбите на княз Борис, виж: **Георгиев, П.** Българо-сръбският договор от средата на IX век. – В: България, българите и техните съседи. Изследвания и материали от научната конференция в памет на доц. д-р Христо Коларов (30-31 октомври 1998 г.). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2001, с. 93-97.

⁵³ **Николов, А.** Политическа мисъл в Ранносредновековна България..., с. 75.

⁵⁴ **Константин Багренородни.** За управлението на държавата..., с. 207.

Раса бележи сключването на договор между България и сръбското княжество на Властимировите синове, макар и подробностите около това споразумение да не могат да се възстановят. Все пак размяната на подаръци, както и връщането на Владимир невредим до границата показват, че сърбите изоставят договореностите с Византия и се преориентират. За това категорично свидетелства и последната част на представения тук извор: „*Не след дълго време тримата братя, сръбските князе, се скарали помежду си. Единият от тях, Мунтимир, надделял и понеже искал сам да има управлението, заловил двамата и ги изпратил в България...*“⁵⁵. Фактът, че след „споразумението“ между българи и сърби княз Мутимир изпраща непокорните си братя именно в България, а не във Византия, е доказателство за съществуването на валидни договорености между двете страни, при които България е била водещият фактор.

Категорично това е изказано от Тибор Живкович, според когото терминът *лѣктон* не може да се тълкува по начин различен от данък и епизодът с размяната на подаръци свидетелства, че Мутимир е приел българския княз за свой сюзерен⁵⁶. Не бива да се пренебрегва и обстоятелството, че не други, а точно синовете на Мутимир са тези, които изпращат българския престолонаследник да границата и се срещат с княз Борис. Още преди Мутимир официално да си присвои едноличната власт, той чрез синовете си сключва договор с княз Борис I Михаил.

Остава въпросът къде се случва описаното в извора пленяване на Владимир и дванадесетте велики боляри? Може да се направи предположение, че българската делегация се движи последователно по течението на реките Дрина и Сава, тъй като маршрутът по течението на река Сава е използван от пратеничествата на папа Йоан VIII (872-882) и краля на Източнофранкското кралство Арнулф (887-899)⁵⁷ до България съответно през 879 и 892 г. Може да се допусне, че сръбската засада и пленяването на Владимир и болярите се осъществява някъде по течението на Дрина, тъй като през този период сръбските територии достигат до река Дрина⁵⁸. След пленяването им е възможно Мутимировите синове Бран и Стефан да са съпроводици българския престолонаследник Владимир на юг по течението на река Ибър и така да са достигнали граничната крепост Рас.

⁵⁵ Пак там, с. 209.

⁵⁶ **Zivcovic, T.** Portreti vlada raranog sredneg veka. Beograd, 2006, с. 23-24.

⁵⁷ **Ančić, M.** From Carolingian official to Croatian ruler – the Croats and the Carolingian empire in the first half of the ninth century. – In: HortusArtiumMedievalis. Vol. 3. 1997, p. 11.

⁵⁸ **Vedrić, T.** Balkanske sklavinije I Bugarska – Hrvatska u međunarodnom kontekstu. – In: Croatian lands in the Early Middle Ages (o. 550. – o. 1150.). Ed. Z. Jakus. Zagreb: Matica Hrvatska, 215, p. 582.

Изворовите данни, както и натрупаните в историографията материали, показват, че датировката на конфликта между княза-покръстител Борис I Михаил и сръбските князе Мутимир, Строимир и Гойник може да се датира не по-рано от средата на 60-те години на IX век, когато българският престолонаследник Владимир достига зряла възраст и е способен да участва в подобно начинание, и не по-късно от началото на 873 г., когато княз Мутимир самостоятелно властва над сърбите.

Разглеждането на политическата обстановка през втората половина на 60-те години на IX век, вземането под внимание на активната дипломатическа дейност на княз Борис, насочена най-вече към Папството през този период, както и съпоставката на сведенията на Константин VII Багренородни за пленяването на Владимир и дванадесет велики боляри със сведенията в Бертинските анали от 866 г. за изпращането на Борисовия син и много боляри в Рим, позволяват да се оформи представената хипотеза. Владимир и дванадесет боляри осъществяват дипломатическа мисия от България до Папството, но при преминаването им през сръбските територии попадат в засада и са пленени. Това едва ли се дължи на случайност, а по-скоро напълно кореспондира с интересите на Византия след средата на 60-те години на века да предотврати преориентацията на България към Папството по църковния въпрос. Опити на Константинопол да смути контактите между българите и папата се наблюдават и през времето на цар Симеон. Развръзка настъпва с появата на княз Борис на границата, връщането на Владимир в България и постигането на определени договорености, които не могат да бъдат възстановени в пълнота поради липсата на извори. С голяма сигурност може да се определи, че след намесата на княз Борис сърбите се преориентират от Византия към България, което се потвърждава от по-късните действия на княз Мутимир. В крайна сметка изворът за „война“ между българи и сърби, достигнал до нас чрез Константин VII Багренородни, трябва да се анализира изключително внимателно. По мое мнение вероятността да става въпрос за традиционна военна кампания е малка и по-скоро се касае за българска дипломатическа мисия и опит на Византия да наруши контактите между България и Папството, използвайки удобно разположените сърби.

THE CONFLICT BETWEEN PRINCE BORIS I MICHAEL (852-889) AND THE SERBS – DATING AND INTERPRETATION

Donika Ivanova, PhD Student

Veliko Tarnovo University „St. Cyril and Methodius”

Abstract: This article examines the conflict between prince Boris I Michael (852-889) and the Serbs. Known only from a single source – chapter 32 of the treatise *De administrando Imperio* by emperor Constantine VII Porphyrogenitus (913-959), the conflict in question has given rise to much discussion in historiography. Its dating is problematic, as are its causes and consequences. In the presented text, the historical text is analyzed in detail and a dating is proposed. Through an analysis of the political situation in the Balkans and Central Europe, a different interpretation of the conflict is suggested, which could be viewed not as a military campaign, but as an attempt by the Serbs, or more precisely, the Romans through the Serbs, to fail a Bulgarian diplomatic mission aimed at Central Europe.

Keywords: prince Boris I Michael; Serbs; *De administrando Imperio*; 9th century; conflict; Balkan peninsula; diplomatic mission.

Доника Иванова, докторант

Катедра „Стара и средновековна история“

Исторически факултет

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2

E-mail: donika_penkova@abv.bg